

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

Наш Језик

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОСКО

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на сѣраницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећу Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . .	1–7
Библиографија радова др Срете Танасића (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ)	31–37
Срето Танасић против језичких манипулација (БИЉАНА С. САМАРЦИЋ)	39–47
Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ)	49–57

Акцентологија и фонологија

Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ)	59–64
О прозодијским аспектима риме у српској поезији (ДРАГА С. ЗЕЦ)	65–75
Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису <i>Наш језик</i> из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ)	77–85
О неким спорним рефлексима <i>jaīa</i> (САЊА М. КУЉАНИН).	87–93

Морфологија и творба речи

О архаизмима у српском језику, посебно граматичким (ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР)	95–107
--	--------

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>признање</i> : <i>признавање</i> , <i>придружење</i> : <i>придруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘ <i>глагол + ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>ујознаћи</i> (<i>се</i>) (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>йоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>йри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ) ..	259–268
О српском глаголу <i>радићи</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘ <i>сукобити се</i> ’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених</i> <i>указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янська термінографія кінця ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусијуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Назви за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На</i> <i>Дрини ћуџија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микротопонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогоића</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Србіе</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ћ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Оригинални научни рад
Примљено 1. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА*
(Универзитет у Бањој Луци,
Филолошки факултет)

АСИНДЕТСКЕ СТРУКТУРЕ С КОНЦЕСИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се говори о асиндетским (безвезничким) реченицама с концесивним значењем, тј. оне се освјетљавају из неколико аспеката. Након кратког прегледа досадашњих истраживања асиндетских структура, представљају се формално-семантички типови ових реченица, говори се о условима за њихову концесивну интерпретацију, те се помиње проблем њиховог одређења као имплицитно координираних или имплицитно субординираних реченица.

Кључне ријечи: асиндетске реченице, концесивност, координација, субординација, конкретизатори значења.

Увод

Синтаксичка асиндезија (тј. асиндеза/асиндетон, према грч. *asyndesía* – неvezаност, неспојеност, недостатак везе у реченицама, према: Вујаклија 2004: 79), представља појаву да се однос међу простим реченицама у оквиру сложене реченичне структуре остварује без манифестовања везника. Другачије речено, асиндетске (безвезничке) реченице, како се то обично у литератури наводи, јесу реченице са имплицитном координацијом (нпр. *Пожуријте, обрадујте је*) или субординацијом (нпр. *Нуђен – чаићен*) (Пипер–Клајн 2017: 460, 521). У њима се веза између предикацијских дијелова сложене реченице исказује интонацијом и њиховом лексичко-семантичком структуром, а у највећем броју случајева могу се посматрати као елиптичне

* mijana.kuburic-macura@flf.unibl.org

конструкције добијене изостављањем везника или везничке ријечи у синдетској реченици (Пипер–Клајн 2017: 521). Међутим, иако успостављају значењску и, у неким случајевима, формалну релацију са синдетским реченицама, данас је уобичајено да се асиндетске реченице не посматрају као њихове подврсте, већ као посебна, трећа врста сложених реченица (в. нпр.: Танасић 2015: 92; Танасић 2018: 598–599 и др.).

1. Преглед литературе

Асиндетске реченице у најзначајнијим сербокroatистичким граматицама у 20. вијеку биле су редовно регистроване, али тек на нивоу успутног инвентарисања, у виду напомена уз поједине врсте синдетских реченица. Једно од најранијих запажања о асиндетону налазимо у *Грамајници хрвајскога или срјскога језика* Брабеца, Храста и Живковића (1958: 213). Такође, Михаило Стевановић наводи да се независносложене, али и неке врсте зависносложених реченица могу јавити у асиндетском облику (Стевановић 1989: 780–797, 914 и др.). Међутим, тек се у *Нормативној грамајници срјског језика* (Пипер–Клајн 2017: 521) асиндетској реченици посвећује посебно поглавље, кратко али информативно, у којем се дају њихове основне карактеристике.

Питање асиндетских веза у реченичним комплексима актуелизовано је и, у великој мјери, из различитих аспеката освијетљено у посљедњих тридесетак година, и то у радовима Иве Прањковића (1984, 2002), Богољуба Станковића (1987), Милоша Ковачевића (1998), Страхине Степанова (2008), Срете Танасића (2015), Ладе Бадурине (2018) и др. Напосљетку, треба истакнути преглед асиндетских реченица у поглављу *Синтаксе сложене реченице у савременом срјском језику*, чији је аутор Срето Танасић (2018: 957–633), који, свакако, представља досад најобухватнији и најсистематичнији прилог о овим реченичним структурама. Питања која су у овим прилозима разматрана, а од значаја су за овај рад, јесу питања класификације појединих асиндетских реченица као имплицитно координираних или имплицитно субординираних, питање да ли се неке од ових реченица могу посматрати не као сложене реченице већ као сегменти везаног текста, те појава прецизирања њихове семантике и синтаксичког статуса путем конкретизатора значења.

Ако фокус сузимо на асиндетске реченице са концесивном семантиком, у литератури ћемо такође наћи неке опште информације. На чињеницу да се допуштање може исказати асиндетским реченицама указано је у нашим граматицама већ одавно. Овакве реченице се први

пут помињу у *Грамајници* Брабеца, Храста и Живковића, гдје се наводи да се допуштање може исказати и без везника, глаголским радним придјевима између којих се налази негација („*Радили – не радили*, сами нећете успјети“) те да се допуштање појачава ако главну реченицу започнемо ријечима *али* или *ојейи* (Брабец–Храсте–Живковић 1961: 211–212). И Стевановић такође биљежи да је допуштање могуће исказати асиндетоном: „*Посмица их, срца не искали* (Смрт Смаил-аге Ченгића, стих 60) и у народној пословици *Крсџи вука, вук у гору* (који значе *Иако их ђосмица, срца не искали* и *Ако и крсџиши вука – вук ће у гору ђобећи*).“

О асиндетским реченицама са концесивном семантиком као о ријеткој појави, резервисаној готово искључиво за разговорни језик, пише Иво Прањковић: „За изрицање односа допусности међу дијеловима структура (међу реченицама) готово да су резервиране експлицитне субординиране реченице. Посебно је ријетка нетипизирана имплицитна допусност. То, међутим, није посебно тешко објаснити: за допусне реченице (у експлицитној субординацији) карактеристична је корелативност мање или више устаљених средстава којима се изриче тај однос (нпр. *иако* – *иџак* или сл.), а у нетипизираним допусним структурама таква средства изостају или бивају и у једном и у другом дијелу структуре интонативно компензирана. Стога се структуре тога типа одликују стилском обиљеженошћу и најчешће су у разговорном стилу, на примјер: Чекали смо до јутра – нитко се није појавио; Покушали смо све што нам је пало на памет – било је узалуд; Нитко их није звао, сами су дошли“ (Прањковић 2002: 174).

Срето Танасић у чланку о асиндетским реченицама с конкретизаторима значења (Танасић 2015) наводи, уз остале интерпретативне могућности које конкретизатори значења обезбјеђују, могућност прецизирања семантике оваквих реченица допусним конкретизаторима. Аутор наводи сљедеће примјере: Добро је што сам ту, а не негде горе у копну, где је сада прашњаво и знојаво, улице пусте, а свет куња иза спуштених ролетни, добро је, *иџак* је добро што сам овде! (М. Капор, *Најбоље године и друге џриче*, Аск, 42); У тиму су га запазили сви, *иџак* му тренер није дозволио да започне утакмицу; Био је најмлађи међу нама, *иџак* је први изишао на врх стазе; и коментарише: „Свака ова реченица би се могла трансформисати у зависносложену реченицу с допусним везником. У прикупљеној грађи нисам нашао већи број оваквих асиндетских реченица“ (Танасић 2015: 109). Такође, у поглављу о асиндетским реченицама у *Синџакси сложене реченице* Танасић наводи исте примјере реченица с конкретизатором допусног значења као

у горенаведеном чланку, уз додатни примјер: „Бранили су му да се искрада из куће, а нарочито да лута Авалом. *Ипак* се искрадао, и лутао“ (С. В. Јанковић). У наставку аутор наводи три запажања: да се свака од ових реченица може трансформисати у зависносложену реченицу с допусним везником, да се овакве реченице најчешће осамостаљују и да у грађи није забиљежен већи број оваквих реченица (Танасић 2018: 621).

2. Изражавање концесивног значења на реченичном нивоу

Концесивно значење на реченичном плану најчешће се исказује зависносложеним реченицама. На пољу зависносложених реченица с концесивним значењем јасно се могу уочити оне којима се исказује узрочноконцесивни тип овог значења, као и оне којима се исказује условноконцесивно значење.¹ Притом, субординираним клаузама са узрочноконцесивном семантиком допушта се реализација предикатске радње из главне клаузе упркос томе што њихов садржај представља за то реалну препреку или, другачије речено – ситуација из узрочно-концесивне клаузе представља неадекватан узрок појаве из надређене клаузе, који не омета реализацију те појаве. Ови модели клауза могу се уводити простим општеконцесивним везницима *мада*, *ипрема* и *иако*, те сложеним везничким конструкцијама *упркос томе што*, *иако*, *иако* и *иако* и др. Условноконцесивне клаузе могу се посматрати као клаузе које настају дјелимичном негацијом, тј. негацијом једног сегмента условних реченица (в. нпр. Д. Звекић Душановић 2007; Кубурић Мацура 2018а и др.), а у сложену реченицу уводе се везницима *ако* и, *уколико* и, *макар*, *ма* и др.

С друге стране, концесивну семантику, као додатну логичку импликацију, у српском језику могу имати и неке супротне реченице. Наиме, чињеница да логички однос супротности стоји у самој сржи концесивног значења условила је и могућност исказивања концесивних релација неким типично адверзативним језичким средствима. Да би се адверзативним реченицама уопште могли исказати концесивни смисаони односи, први и неопходан услов је да се у првој клаузи износи неадекватан основ за реализацију садржаја који слиједи у другој

¹ Категорија концесивности формирана је у процесу семантичког усложњавања узрочно-последичне везе, са једне стране, и везе услова и условљеног, са друге стране, тј. њиховог комбиновања са значењем супротности, а овакво непосредно заснивање једне нове, изведене категорије на двјема другим категоријама било је могуће због њихове евидентне семантичке сродности. Дакле, на основу тога да ли се концесивна релација заснива на разбијању везе узрока и последице или услова и последице – можемо разликовати два основна типа значења концесивности, тј. два основна концесивна семантичка субпоља – узрочну концесивност и условну концесивност.

клаузи.² И међу овим реченицама могу се уочити два семантичка под-типа – они са додатном узрочноконцесивном и они са додатном условноконцесивном семантиком.

3. Асиндетске реченице са концесивном семантиком

3.1. Асиндетске реченице са условноконцесивном семантиком

Асиндезијом се, када је концесивна логичка импликација у питању, готово искључиво исказује условноконцесивни тип овог значења. На првом мјесту, овдје треба поменути асиндетске реченице код којих, како то наводи Ксенија Милошевић (1986: 38), глаголска лексема у позицији предиката сугерише концесивни однос, а које се у писаној форми (мимо разговорног језика) ријетко јављају. На примјер:

Можете провести поред њега још двадесет година, ништа подробније више о њему немате да сазнате (Милошевић 1986: 38); Погинућу, њу не дам! (Новости) и др.³

У првом примјеру, глаголска лексема „моћи“, која у себи садржи значење могућности, у ствари, како пише Ксенија Милошевић, „компензира значење модалног глаголског облика, и то потенцијала, у којем се исто значење манифестује и као граматичко“ (Милошевић 1986: 38):

Можете провести поред њега још двадесет година [*→ Макар њровели њоред њега још двадесет година*], ништа подробније више о њему немате да сазнате.

У другом примјеру се, као и у синдетској варијанти оваквих клауза, које су у језику знатно чешће, футуrom исказује прихватање свих негативних последица ако се реализује радња из друге по реду клаузе:

Погинућу [*→ Макар њогинуо*], њу не дам!

С друге стране, значење ових реченица било би непромијењено, али очигледније, ако би се веза међу клаузама исказала помоћу везника *али* и конкретизатора концесивног значења *ишак*:

² Када су у питању синдетске адверзативне реченице, са експлицираним везником, за исказивање концесивних односа оспособљени су само везници *али* и *а*, као и нешто рјеђе *но*, али само у ситуацијама када је замјењиво са *а* или *али*.

³ Како се овај рад заснива на једном сегменту истраживања проведеног у оквиру израде докторске дисертације *Систем синтаксичких концесивних јединица у савременом српском језику* (одбрањене 2014. године на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци, пред комисијом у саставу: проф. др Милош Ковачевић, проф. др Срето Танасић, проф. др Миланка Бабић), корпус за овај рад обиман је у толикој мјери да се може сматрати репрезентативним за савремени српски језик (изузевши разговорни стил).

[→ Можете провести поред њега још двадесет година, *али ипак* ништа подробије више о њему немате да сазнате; Погинућу, *али њу ипак* не дам!]

Условноконцесивну импликацију има и један специфичан тип асиндетских реченичних структура којима се исказује алтернативни подтип овог значења (више о реченицама с овим значењем в. у: Кубурић Мацура 2018б). Ове структуре имају комплекснију форму од претходно наведених асиндетских реченица. Будући да се њима исказује постојање минимално двије потенцијалне „отежавајуће“ околности за реализацију предикације с којом ступају у асиндетску везу, карактерише их (врло често, такође, асиндетска) дисјунктивна веза којом се исказују те околности, која, као цјелина, ступа на семантичком плану у концесивну релацију са том предикацијом. То су, дакле, асиндетске структуре у којима први дио има облик раставне конструкције.⁴ Овакве структуре регистровани смо само у књижевном и журналистичком поткорпусу, али се са сигурношћу може рећи да су оне у језику знатно фреквентније од других асиндетских концесивних реченица:

Усијео не усијео, ништа се више поправити не може (Пекић, 41); Већина људи, *слушала не слушала*, једнако се понаша [...] (Рисојевић, 10); *Хиџо не хиџо*, Тигар је почео да запажа како му се међу овим омладинцима криви срце (Ћопић, 125); *Веровао њи или не веровао*, тако је било (Куић, 138); На крају, *веровали или не*, добио је и пензију! (Куић, 86); *Сањали-не-сањали*, рекла је жена директора књижевних програма која нам се привукла иза леђа [...], хоћу да вечерас будете будни и да играте (Албахари, 26); Нагледаћеш се ти овога чуда *па хиџела не хиџела*⁵ (Ћопић, 242); *Свеједно, дошао ја не дошао*, очекујем да ће се и даље радити на побољшању програма [...]⁶ (НИН, 47); *Осудили*

⁴ „Редупликоване“ клаузе, тј. дисјунктивне клаузе у синдетској или асиндетској форми, поједностављено сведене на модел „А-не-А“/ „А или не-А“, које на семантичком плану успостављају концесивну релацију са асиндетском координираном клаузом, реализују се, у ствари, у неколико конкретних облика: 1) глаголски придјев радни + његова одрична форма, тј. асиндетска форма раставне везе (нпр. *хиџо не хиџо*); 2) глаголски придјев радни + везник *или* + одрична форма глаголског придјева радног (нпр. *веровао њи или не веровао*); 3) глаголски придјев радни + везник *или* + партикула *не*, тј. форма у којој је елидирањем избјегнуто понављање, ради економичности језичког израза (нпр. *веровали или не*); и 4) потврдни облик + одрични облик 2. лица презента (нпр. *хоћеш-нећеш*) (в. Кубурић Мацура 2018б).

⁵ Партикула *ја* у овом примјеру додатно наглашава концесивну семантику конструкције.

⁶ Партикула *свеједно* у наведеном случају додатно указује на ирелевантност било које опције која се наводи у алтернативноконцесивној дисјунктивној вези.

га или не, Благојевић је доказао да је у Америци заиста све могуће (НИН, 73) и др.

Концесивна семантика оваквих реченица заснована је на чињеници да оне, заправо, представљају комбинацију два потенцијална условна низа опречне семантике који срастају у један. Притом, један од тих низова представља низ адекватног услова и последице, а други представља низ неадекватног услова и последице. На тај начин се у алтернативну, дисјунктивну везу доводе двије опречне ситуације, од којих је једна повољна за реализацију надређене предикације, а друга неповољна, а тиме се постиже и ефекат ирелевантности било повољног, било неповољног услова у том односу са надређеном радњом. Другачије речено, комбиновањем два условна низа крајње опречне семантике релевантност услова уопште, какав год он био, смањује се до минимума и укида се. Овакве асиндетске структуре на семантичком плану еквивалентне су алтернативноконцесивним субординираним реченицама с везницима *без обзира (на то)* да ли, *свеједно да ли* или *било да*:

Усиео не усиео [→ *Без обзира на то да ли ће усијети или неће/ Свеједно да ли ће усијети или неће/ Било да усије или не*], ништа се више поправити не може; *Већина људи, слушала не слушала* [→ *без обзира на то да ли слуша или не слуша/ свеједно да ли слуша или не слуша/ било да слуша или не слуша*], једнако се понаша [...] и др.

3.2. Асиндетске реченице са узрочноконцесивном семантиком

За асиндетске реченице са узрочноконцесивном семантиком у најкраћем се може рећи да су ријетке или да су резервисане само за разговорни језик. Поменули смо већ у прегледу литературе да поједини аутори наводе примјере асиндетских веза у којима узрочноконцесивна семантика није прецизирана никаквим формалним средством, као што су:

Посмица их, срца не искали; Чекали смо до јутра – нитко се није појавио; Покушали смо све што нам је пало на памет – било је узалуд; Нитко их није звао, сами су дошли.

Оне су у писаном изразу ријетке, тј. може се рећи да су углавном карактеристика разговорног језика. Основ њихове концесивне интерпретације лежи у чињеници да се у њима у првој клаузи износи неадекватан основ за реализацију садржаја који се исказује другом клаузом. Услов који овакве клаузе морају испунити да би њихова веза, као саприсутну, имала концесивну вриједност јесте да прва клауза представља неадекватан основ за реализацију друге по реду клаузе, али да се ситуација исказана другом клаузом реализује упркос тој неадекватности. Дакле, у свим наведеним клаузама, другом у низу клаузом

казује се да се реализује нешто супротно од онога што би се очекивало на основу ситуације представљене у првој клаузи. У свим оваквим реченицама, супротстављене ситуације се јављају као реалне, спознате, евидентне ситуације у чију реализацију и истинитост нема сумње, тако да можемо рећи да се у њима јавља узрочноконцесивни тип концесивног значења. Потврдићемо то трансформацијама у узрочноконцесивне клаузе с везником *иако*, али и у синдетске адверзативне клаузе с конкретизатором концесивног значења:

Посмица их, срца не искали [→ Посмица их, *али (ићак)* срца не искали/ *Иако их ћосмица*, срца не искали]; Чекали смо до јутра – нитко се није појавио [→ Чекали смо до јутра, *али (ићак)* се нико није појавио/ *Иако смо чекали до јућира*, нико се није појавио]; Покушали смо све што нам је пало на памет – било је узалуд [→ Покушали смо све што нам је пало на памет, *али (ићак)* је било узалуд/ *Иако смо ћокушали све шћо нам је ћало на ћамейћ*, било је узалуд]; Нитко их није звао, сами су дошли [→ Нико их није звао, *али (ићак)* су сами дошли/ *Иако их нико није звао*, сами су дошли].

На крају, иако се у литератури помињу, у корпусу на којем је засновано ово истраживање нисмо забиљежили ниједан примјер асиндетских реченица с конкретизатором концесивног значења. Разлог за то највјероватније лежи у чињеници да је из нашег корпуса био искључен разговорни језик, а скоро сви примјери које биљежи литература из разговорног су стила.⁷ Међутим, будући да, када је у питању разговорни језик, једино средство за идентификацију неке структуре као текста или као сложене реченице представља интонација, поставља се питање да ли су примјери типа „У тиму су га запазили сви, *ићак* му тренер није дозволио да започне утакмицу“ или „Био је најмлађи међу нама, *ићак* је први изишао на врх стазе“ интонативно заиста обједињени у сложену реченицу или не. Свакако, у осталим видовима употребе језика, ријечи и изрази који се јављају као конкретизатори концесивног значења врло су честе у улози текстуалних конектора, нпр.:

Питање је звучало компликовано. *Ићак*, одговор оног најкрупнијег уследио је брзо (Маројевић, 155); Није било дозвољено унети бицикл у тролејбус. Она је то *ићак* повремено чинила (Живковић, 95); По томе смо одмах и закључили да је мртав. *Ићак*, за сваки случај, Јаков прислони своје мало и заврнуто уво на његове космате груди (Шћепановић, 88); Стари Грци дивили су се древности и трајности фараонског Египта исто као што су ценили богатство и величину

⁷ Једина два примјера која нису из разговорног језика, у ствари, илуструју употребу партикуле *ићак* у функцији текстуалног конектора.

Персијског царства. *Уѝркос ѝтоме*, никада се нису потрудили да у сопственој земљи направе нешто томе слично [...] (Време, 64) и др.

4. Закључак

Асиндетске реченице с концесивним значењем у српском језику јављају се у неколико формално-семантичких типова. Оне најчешће нису маркиране никаквим формалним средством које би сугерисало њихову концесивну семантику и, самим тим, не можемо говорити о концесивној семантици као њиховој јединој интерпретативној могућности. Дакле, иако су то реченице у којима се концесивна семантика одражава у чињеници да се у првој клаузи износи неадекватан основ за реализацију садржаја друге клаузе, ипак је њихова семантичка вриједност у таквим околностима препуштена слободној интерпретацији. То је видљиво и из чињенице да је могућа и њихова трансформација и у концесивне – субординиране (било условноконцесивне или узрочноконцесивне) и у адверзативне – координиране семантички подударне реченице. Једино асиндетске реченице којима се исказује алтернативни подтип условноконцесивног значења издвајају се од других реченица поменутих у овом раду, што због своје специфичне семантике и форме, што због чињенице да их је могуће трансформисати само у истозначне субординиране реченице.

У корпусу нисмо забиљежили ниједан примјер асиндетских реченица с конкретизатором концесивног значења, иако се у литератури помињу (додуше, као обиљежје разговорног језика), али смо забиљежили низ примјера у којима се јављају у осамостаљеном облику, на нивоу везаног текста.

Будући да је концесивност једно од значења које се формално остварује и на нивоу субординације и на нивоу координације, асиндетске структуре с овим значењем не могу се, у већини случајева, одредити ни као реченице с имплицитном координацијом ни као реченице с имплицитном субординацијом.

ИЗВОРИ

Албахари: Давид Албахари, *Свејѝски ѝуѝѝник*, Београд: Стубови културе, 2001.

Време: *Време* бр. 1047, 27. 1. 2011.

Живковић: Зоран Живковић, *Мосѝѝ*, Београд: Лагуна, 2006.

Куић: Гордана Куић, *Преосѝјале ѝриче*, Београд: Алнари, 2009.

Маројевић: Игор Маројевић, *Медиѝѝерани*, Београд: Лагуна, 2006.

НИН: *НИН* бр. 3113, 26. 8. 2010.

Новости: *Новосћи*, www.novosti.rs (очитано 15. 1. 2013).

Пекић: Борислав Пекић, *Нови Јерусалим*, Београд: Политика, Народна књига, 2004.

Рисојевић: Ранко Рисојевић, *Фрагменти*, Бања Лука: Бесједа – Београд: Арс Либри, 2003.

Ћопић: Бранко Ћопић, *Глуви барућ*, Београд: Просвета – Сарајево: Свјетлост, Веселин Маслеша, 1975.

Шћепановић: Бранимир Шћепановић, *Усћа љуна земље*, Београд: БИГЗ, 1990.

ЛИТЕРАТУРА

Бадурин 2018: Лада Бадурин, Асиндетске структуре: координација, субординација и текст, у: *Сарајевски филолошки сусрећи* 4, књ. 1, Сарајево: Босанско филолошко друштво, 24–38.

Брабец–Храсте–Живковић ³1958: Иван Брабец, Мате Храсте, Сретен Живковић, *Грамаџика хрвајскога или српскога језика*, Загреб: Школска књига.

Вујаклија ⁸2004: Милан Вујаклија, *Лексикон сѝраних речи и израза*, Београд: Просвета.

Звекић–Душановић 2007: Душанка Звекић–Душановић, О неким синтаксичко-семантичким трансформацијама на релацији: кондиционалност – негација – концесивност, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* L/1–2, Нови Сад, 271–279.

Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, Јесу ли закључне и искључне посебне врсте независних реченица, у: Милош Ковачевић, *Синџакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа, 36–41.

Кубурић Мацура 2014: Мијана Кубурић Мацура, *Систџем синџаксичких концесивних јединица у савременом српском језику*, докторска дисертација, Бања Лука: Филолошки факултет.

Кубурић Мацура 2018а: Мијана Кубурић Мацура, Реченице са условно-концесивном семантиком у роману „Глуви барут“ Бранка Ћопића, у: *Зборник радова љосвећен љроф. др Милану Драгичевићу (1947– 2017)*, Бања Лука: Филолошки факултет, 223–243.

Кубурић Мацура 2018б: Мијана Кубурић Мацура, Реченице с алтернативним концесивним значењем у савременом српском језику, *Филолог*, Бања Лука, 34–51.

Милошевић 1986: Ксенија Милошевић, Синтаксички поступци за исказивање концесивних релација у сложеној реченици у српскохрватском језику и семантичка структура која се при том остварује, *Научни сџџанак славистиџа у Вукове дане* 15/1, Београд, 33–45.

- Пипер–Клајн ²2017: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Прањковић 1984: Иво Прањковић, *Координација у хрвајском књижевном језику*, Загреб: Хрватско филолошко друштво.
- Прањковић 2002: Иво Прањковић, Сложене структуре без везника, у: Иво Прањковић, *Хрвајска складња. Расправе из синџаксе хрвајског стандардног језика*, друго, измијењено издање, Загреб: Хрватска свеучилишна наклада, 107–210.
- Станковић 1987: Богољуб Станковић, Асиндетске реченице у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти, *Јужнословенски филолог* XLIII, Београд, 65–82.
- Стевановић ⁴1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрвајски језик (грамаџички сисџеми и књижевнोजеџичка норма). II. Синџакса*, Београд: Научна књига.
- Степанов 2008: Страхиња Степанов, Асиндетске синтаксичке структуре у роману Фолиранти, *Прилози проучавању језика* 39, Нови Сад, 259–274.
- Танасић 2015: Срето Танасић, Асиндетске реченице с конкретизатором, *Јужнословенски филолог* LXXI/3–4, Београд, 91–120.
- Танасић 2018: Срето Танасић, Асиндетске реченице, у: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић, *Синџакса сложене реченице у савременом српском језику*, у ред. Предрага Пипера, Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 597–633.

Мијана Ч. Кубурић Мацура

БЕССОЮЗНЫЕ СТРУКТУРЫ С КОНЦЕССИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Бессоюзные предложения с концессивным значением в настоящей работе рассматриваются с нескольких точек зрения. После краткого обзора прежних исследований бессоюзных структур, речь идет о формально-семантических типах этих предложений, условиях их концессивного толкования, и проблемах их определения как косвенно сочиненных или косвенно подчиненных предложений. Бессоюзные предложения с концессивным значением в сербском языке представлены несколькими формально-семантическими типами, причем первичное подразделение подразумевает те, которые выражают обусловленно-

концессивное значение и те, которые выражают причиноконцессивное значение. В большинстве случаев они не маркированы никаким формальным средством, внушающим их концессивную семантику, и поэтому мы не можем говорить о концессивной семантике, как единственной возможности их толкования. Это замечается и в возможности их преобразования и в концессивные – подчиненные и в адверзативные – сочиненные предложения. Соответственно, поскольку концессивность является одним из значений, которое формально осуществляется на уровне подчинения и на уровне сочинения, бессоюзные структуры с этим значением не могут, в большинстве случаев, определиться ни как предложения с косвенным сочинением ни как предложения с косвенным подчинением. Только бессоюзные предложения, которыми выражается альтернативный подтип обусловленноконцессивного значения выделяется по отношению к другим предложениям, упомянутым в настоящей работе, как из-за своей характерной семантики и формы, так и из-за факта, что их преобразование возможно только в однозначные подчиненные предложения. В конце следует упомянуть, что в корпусе мы не заметили ни одного примера бессоюзных предложений с конкретизатором концессивного значения, хотя в литературе они отмечены (правда, как характерный признак разговорного языка), но мы заметили ряд примеров, в которых они встречаются в отдельной форме, на уровне связного текста.

Ключевые слова: бессоюзные предложения, концессивность, сочинение, подчинение, конкретизаторы значения.